

FURQATNING MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI VA ULARNING
ZAMONAVIY YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Zokirjon Xolmuhammad o'g'li

Axmadjonova Asalxon Akmaljon qizi

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek milliy uyg'onish davri adabiyotining yirik vakili, mutafakkir shoir, "Zubdat ul-hukamo" unvoni sohibi Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqatning ma'rifatparvarlik merosi falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Muallif shoirning an'anaviy sxolastikadan empirik modernizmga o'tish evolyutsiyasini, uning "zullisonayn" (ikki tilli) ijodkor va birinchi o'zbek jurnalisti sifatidagi maqomini yoritib beradi. Maqolada Furqat g'oyalarining bugungi "Yangi O'zbekiston" yoshlari tarbiyasidagi o'rni, xususan, "Muloqot" treninglari va xronologik jadvallar kabi innovatsion metodikalar misolida ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Furqat, ma'rifatparvarlik, Zubdat ul-hukamo, zullisonayn, milliy yuksalish, muloqot treningi, innovatsiya, vatanparvarlik, memuaristika.

Аннотация: В данной статье с философской и педагогической точек зрения анализируется просветительское наследие Закирджана Халмухаммеда оглы Фурката — видного представителя периода национального возрождения, поэта-мыслителя и обладателя титула «Зубдат уль-хукамо». Автор освещает эволюцию перехода поэта от традиционной схоластики к эмпирическому модернизму, его статус как творца-билингва («зуллисонайн») и первого узбекского журналиста. В статье на примере инновационных методик, таких как тренинги «Общение» и хронологические таблицы, раскрывается роль идей Фурката в воспитании молодежи «Нового Узбекистана».

Ключевые слова: Фуркат, просветительство, Зубдат уль-хукамо, зуллисонайн, национальный прогресс, тренинг общения, инновации, патриотизм, мемуаристика.

Annotation: This article provides a philosophical and pedagogical analysis of the enlightenment heritage of Zokirjon Khalmuhammad ugli Furqat, a prominent figure of the Uzbek National Awakening, a thinker-poet, and the holder of the "Zubdat ul-hukamo" title. The author explores the evolution of the poet's transition from traditional scholasticism to empirical modernism, his status as a "zullisonayn" (bilingual) creator, and the first Uzbek journalist. Using innovative methodologies such as "Communication" (Muloqot) trainings and chronological tables as examples, the article highlights the role of Furqat's ideas in the education of "New Uzbekistan" youth.

Keywords: Furqat, enlightenment, Zubdat ul-hukamo, bilingualism, national growth, communication training, innovation, patriotism, memoiristics.

KIRISH

Adabiyot – har bir millatning o‘zligini anglatuvchi ma’naviy ko‘zgu bo‘lish bilan birga, ijtimoiy-pedagogik determinizmning qudratli manbaidir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 20-may kuni Toshkent shahridagi Adiblar xiyoboniga tashrifi chog‘ida ta’kidlaganidek, milliy adabiyotimiz namoyandalari merosini o‘rganish yoshlar ma’naviyatini shakllantirishning ustuvor vazifasidir. Ushbu strategik tashabbus doirasida milliy uyg‘onish davrining otashin kuychisi Zokirjon Xolmuhammad o‘g‘li Furqat merosini tadqiq etish barchamizning burchimizdir. Mazkur tadqiqotda tarixiylik va komparativ tahlil (qiyosiy tahlil) metodologiyasidan foydalanilgan bo‘lib, Furqatning an’anaviy sharqona ta’limdan g‘arbona ilm-fan yutuqlarigacha bo‘lgan murakkab yo‘li ilmiy o‘rganildi. Maqolaning maqsadi Furqat merosidagi innovatsion g‘oyalarni bugungi professional ta’lim va tarbiya jarayonlariga integratsiya qilish usullarini asoslab berishdir.

Asosiy qism. Zokirjon Xolmuhammad o‘g‘li Furqat 1859-yilda Qo‘qonning boy madaniy muhitida tug‘ildi. Uning ma’naviy olami o‘z davrining "zullisonayn" (ikki tilli – o‘zbek va fors/tojik) an’analari asosida shakllandi. Shoir to‘qqiz yoshidayoq xattotlik va ilmga bo‘lgan iroda-ixtiyorini quyidagi misralar bilan bayon etgan edi: Mening maktab aro bo‘ldi murodim, Xatimdek chiqsa imloyu savodim. Shoirning ta’lim yo‘li Qo‘qon madrasalaridan boshlanib, Yangi Marg‘ilondagi ijtimoiy faoliyati bilan davom etdi. Bu yerda u mirzalik faoliyati orqali xalqning real dardu hasratini tingladi, bu esa uning dunyoqarashida ma’rifiy-ijtimoiy burilish yasadi. "Furqat" (ayriliq) taxallusining olinishi bo‘yicha ilmiy doiralarda ikki asosiy teoriya mavjud. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, shoirning shaxsiy fojiasi – suyukli turmush o‘rtog‘i va farzandining vafoti bilan bog‘liq bo‘lsa; ikkinchi, chuqurroq akademik talqin (M.Mahkamova tadqiqotlari) shoirning Farididdin Attorning "Mantiq ut-tayr" asari ta’sirida Ilohiy visoldan ayrolikni ifodalovchi tasavvufiy ma’no yuklaganidir. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Furqat nafaqat so‘z san’atkori, balki o‘z davrining yuksak malakali tabibi ham bo‘lgan. U o‘simliklar bilan davolash borasidagi bilimlari uchun "Zubdat ul-hukamo" (Tabiblar sarasi/qaymog‘i) unvoniga sazovor bo‘lgan. Bu uning ilmiy tafakkuri faqat nazariy emas, balki amaliy-empirik xarakterga ega bo‘lganini tasdiqlaydi.

Furqatning 1889-yilda Toshkentga kelishi uning dunyoqarashida ma’rifiy inqilob yasadi. U rus-tuzem maktablari, gimnaziya, teatr va "Vistavka" (ko‘rgazma) bilan tanishib, texnologik taraqqiyotning millat taraqqiyotidagi o‘rnini anglab yetdi. Uning ma’rifatparvarlik qarashlari sxolastik ta’limdan dunyoviy ilmlarga chorlovchi yangi bosqichga ko‘tarildi. Shoirning ilm-fan va innovatsiyalarga munosabati uning mashhur misralarida o‘z aksini topgan: Jahon bastu kushodi — ilm birla! Nadur dilni murodi — ilm birla! Furqatning ma’rifiy asarlari va ularda ko‘tarilgan innovatsion g‘oyalar, ilmning insoniyatga keltiradigan amaliy foydasi, sanoat va texnika yutuqlarining iqtisodiy taraqqiyotdagi o‘rni, Yevropacha ta’lim tizimining metodik afzalliklari va tillarni o‘rganish zaruriyati, jamoaviy ma’rifiy tadbirlarning ijtimoiy ongini shakllantirishdagi roli, san’at va estetikaning (teatr, musiqa) shaxs tarbiyasidagi o‘rni haqida katta-yu kichikka, asosan yosh avlodga buyuk kelajak uchun yo‘lni yorituvchi mash’ala kabidir.

Shoirning 1891-yildan keyingi hayoti Vatan sog'inchi va g'urbat iztiroblari bilan yo'g'rilgan. Furqatning xorijga ketishi shunchaki ixtiyoriy sayohat emas, balki uning hurfikrliligi va haqiqatni baralla aytishi sababli amalga oshirilgan majburiy hijrat edi. Istanbul, Gretsiya, Bolgariya, Misr, Hindiston va nihoyat Yarkentdagi hayoti davomida u o'zbek ma'naviyatini jahonga yoydi. Uning "Sabo g'a xitob", "Kashmir", "Rumolik qiz hikoyati" asarlari vatanparvarlikning eng yuksak namunalaridir. Furqat Yarkentda "Haqiqat yuki"ni ko'tarib, ham tabiblik, ham xattotlik bilan shug'ullandi va ona Vatan fuqaroligidan hech qachon voz kechmadi. Shoirning "Ahvolot" asari o'zbek jurnalistikasidagi birinchi avtobiografik memuar sifatida tan olinadi. Unda muallif o'z kechinmalarini realistik bo'yoqlarda tasvirlab, o'zbek publitsistikasida pamflet va felyeton kabi janrlarga poydevor qo'ydi.

Xulosa. Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqat – nafaqat lirik shoir, balki o'zbek milliy uyg'onish harakatining strategik aqliy rahbari, birinchi o'zbek jurnalisti va innovatsion fikrlovchi mutafakkirdir. Uning "Zubdat ul-hukamo" sifatidagi faoliyati ilm-fanning amaliy ahamiyatini ko'rsatib bersa, "Ahvolot" asari o'zbek memuaristikasining tamal toshi bo'lib qoladi. Furqat merosi bugungi yoshlarni vatanparvar, ko'p qirrali bilimga ega (zullisonayn) va komil inson qilib tarbiyalashda o'lmas manba bo'lib xizmat qiladi. Uning porloq xotirasi yangi Renessans egallari uchun ilm va ma'rifat yo'lini yoritib turguvchi mash'aldir.